

Żuławnik, Mariusz

Działalność prasowa płockich komunistów w latach 1918-1938

Notatki Płockie 56/3(228), 13-18

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DZIAŁALNOŚĆ PRASOWA PŁOCKICH KOMUNISTÓW W LATACH 1918–1938

Abstrakt

Płock w Drugiej Rzeczypospolitej był jednym z najsilniejszych ośrodków prasowych w województwie warszawskim. W mieście redagowano i drukowano szereg pism, które reprezentowały niemal wszystkie opcje polityczne. Znalazły się wśród nich także efemerydy wydawane przez lokalnych działaczy skrajnej lewicy. Powstawały one w okresach wzmożonej działalności partii komunistycznej, która niemal przez cały okres międzywojenny działała w warunkach nielegalnych.

Słowa kluczowe: prasa, komunizm, Płock, Julian Wieczorek

W systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej prasa odgrywała ważną rolę informacyjną, agitacyjną i propagandową. Szczególną pozycję posiadała w działalności Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP), przekształconej w 1925 r. w Komunistyczną Partię Polski (KPP), dla której była nie tylko instrumentem integrującym jej szeregi, ale także pełniła funkcję forum rozpowszechniania idei skrajnej lewicy¹. Partia komunistyczna posiadała zunifikowany system prasowy, który w całości był podporządkowany realizowanym przez nią zadaniom². Program polityczny i postawa KPRP na forum międzynarodowym, wyrażająca się m.in. próbą podważenia legitymizacji niepodległego państwa polskiego, doprowadziły do jej likwidacji w styczniu 1919 r. Partia została zmuszona do nielegalnej działalności, co odbiło się na jej aktywności prasowo-wydawniczej. Aby dotrzeć do mieszkańców miast i wsi komuniści chwyтали się różnych sposobów: organizowali wiece i odczyty, rozrzucali ulotki, rozklejali odezwy, a także wydawali prasę – legalnie i nielegalnie³.

Prasa w służbie partii

Czasopiśmiennictwo komunistyczne okresu międzywojennego – zarówno to legalne, jak i tajne – charakteryzowało się znaczną efemerycznością i nieregularnością w wydawaniu. Zasięg oddziaływania obu typów pism był jednak różny. O ile prasa podziemna trafiała przede wszystkim do członków i sympatyków partii, o tyle wydawnictwa legalne docierały do szerszego grona odbiorców, często nie powiązanych z ruchem komunistycznym. Czasopiśmiennictwo skrajnej lewicy pozaparlamentarnej rozwijało się stosunkowo dobrze w latach 1921–1923. Wówczas to znacznie rozwinęło się pod względem ilościowym. W latach 1918–1923 na terenie całego kraju wydawano ok. 150 tytułów (w tym jednodniówek), wśród których dominowały pi-

smo legalne⁴. W działalności prasowej komunistów szczególną pozycję posiadała utworzona na zjeździe założycielskim partii w 1918 r. Centralna Redakcja, która istniała na prawach wydziału w Komitecie Centralnym (KC) KPRP i skupiała czołowych działaczy ruchu komunistycznego⁵. Kierownictwo partii postawiło przed Centralną Redakcją różnorakie zadania: „przekazywanie i wyjaśnianie uchwał instancji krajowych oraz podstawowych enuncjacji politycznych partii, wyjaśnianie i kreowanie polityki partii, informowanie o życiu politycznym Polski i świata, bezpośrednie współdziałanie w realizacji zadań i celów KPRP poprzez nadawanie prasie organizacyjnego charakteru”⁶. Początkowo centralnym organem prasowym partii był dziennik „Sztandar Socjalizmu” (Warszawa 1918–1919), a po jego likwidacji, w wyniku aresztowania całego zespołu redakcyjnego, wydawany nielegalnie „Czerwony Sztandar” (Warszawa 1919–1938)⁷. Na łamach obu periodyków przekazywano informacje dotyczące bieżącej działalności politycznej KPRP/KPP oraz informowano o sytuacji ruchu komunistycznego na prowincji. Jednak ani „Sztandar Socjalizmu”, ani „Czerwony Sztandar” nie spełniły swojej zasadniczej funkcji informacyjnej. Nieregularność w wydawaniu przyczyniła się do tego, że czytelnicy, przede wszystkim z małych miast i wsi, otrzymywali kolejne numery ze sporym opóźnieniem.

W latach 1918–1938 legalna prasa ruchu komunistycznego na prowincji Polski centralnej wydawana była w sześciu miastach: w Białymstoku, Dąbrowie Górniczej, Lublinie, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku i Sosnowcu⁸. W województwie warszawskim posiadała charakter marginalny, bowiem z partią komunistyczną związane były zaledwie dwa pisma: „Jedność Robotniczo-Chłopska” i „Jedność”. Andrzej Notkowski, nieodżałowany badacz polskiej prasy prowincjonalnej w Drugiej Rzeczypospolitej, do grupy

tej zaliczył także „Wspólną Pracę”, periodyk poświęcony zagadnieniom spółdzielczości. Wszystkie pisma wydawane były w Płocku, który był jednym z najsilniejszych ośrodków prasowych województwa. Według obliczeń przeprowadzonych przez Notkowskiego, od listopada 1918 r. do września 1939 r. ukazywało się tam 100 tytułów reprezentujących różne segmenty prasy, m.in. społeczno-polityczną, społeczno-gospodarczą, wyznaniową, szkolną itd.⁹ Także w strukturach terenowych KPRP Płock posiadał stosunkowo wysoką pozycję. W pierwszych latach niepodległości był siedzibą Komitetu Okręgowego (KO), składającego się z czterech dzielnic: Płocka, Rypina, Sierpca i Wyszogrodu. Na początku 1919 r. płocka organizacja KPRP skupiała 250 członków¹⁰, natomiast trzy lata później, kiedy na rynku prasowym pojawiły się „Wspólna Praca” i „Jedność Robotniczo-Chłopska”, partia liczyła w mieście 55 osób, w tym 40 narodowości żydowskiej¹¹.

„Wspólna Praca” (1922)

Chronologicznie pierwszym pismem związanym z ruchem komunistycznym, zdaniem Andrzeja Notkowskiego, była „Wspólna Praca” z podtytułem „Tygodnik poświęcony sprawom społecznym ze specjalnym uwzględnieniem spółdzielczości”¹². Inauguracyjny numer czasopisma ukazał się 24 czerwca 1922 r. Periodyk wydawany był w formacie 32 × 23,5 cm, a jego tłoczeniem początkowo zajmowała się Drukarnia Braci Detrychów, a następnie Drukarnia Antoniego Gzowskiego i Spółki w Płocku. Celem „Wspólnej Pracy” było propagowanie działalności spółdzielni robotniczych i związków zawodowych. Już w artykule wstępnym pierwszego numeru wydawca zanotował: „Tygodnik nasz omawiać będzie sprawy gospodarcze i społeczne, będzie informować ogół pracujący o wszystkich obchodzących go sprawach; będzie bronić najżywościwszych interesów robotniczych w zakresie ekonomicznym, społecznym i prawnopublicznym – będzie współdziałać w rozwoju proletariackiego życia organizacyjnego, w skupianiu mas pracujących przy ogólnych placówkach zawodowych i spółdzielczych”¹³. Rada Nadzorcza Robotniczej Spółdzielni Spożywców „Robotnik” w Płocku, w której wpływy posiadali wówczas komuniści, upoważniła zarząd do materialnego wspierania pisma, a członków spółdzielni wezwała do jego abonowania. Mimo to „Wspólna Praca” nie znalazła trwałego miejsca na lokalnym rynku prasowym. Ostatni, szósty numer ukazał się 4 sierpnia 1922 r.

Kwestia linii politycznej „Wspólnej Pracy” pozostaje do dnia dzisiejszego nierozstrzygnięta. Andrzej Notkowski wiązał ją z KPRP, podczas gdy Andrzej Jerzy Papierowski i Jerzy Stefański

określili mianem oficjalnego organu prasowego PPS¹⁴. Faktem pozostaje, że wydawcą i redaktorem naczelnym pisma był Jan Mariański – urodzony w 1898 r. w Radominie koło Rypina, były legionista, członek Rady Delegatów Robotniczych i Milicji Ludowej, jeden z najaktywniejszych działaczy płockiej organizacji PPS oraz wydawca jej organu prasowego zatytułowanego „Młot i Pług” (Płock 1919, 1922)¹⁵. Pamiętać jednak trzeba, że „Wspólna Praca” była związana z kierowaną przez komunistów spółdzielnią „Robotnik”. Należała do niej Biblioteka i Czytelnia Robotnicza, mieszcząca się w kamienicy przy ul. Królewieckiej 23, w której znajdowały się także siedziby administracji i redakcji „Wspólnej Pracy”. Analiza zawartości periodyku także nie rozwiewa wątpliwości co do jego linii politycznej. Kwestię tę pośrednio rozwiązują artykuły pióra Stanisława Sosnowicza, który na łamach pisma wzywał socjalistów i komunistów do szerokiej współpracy w związkach zawodowych, spółdzielniach robotniczych i instytucjach oświatowo-kulturalnych. Także przed wyborami do Zarządu i Rady Nadzorczej Robotniczej Spółdzielni Spożywców „Robotnik” redakcja nie poparła ani komunistów, ani socjalistów. Wezwała za to do rzeczowej krytyki dotychczasowych władz oraz apelowała o szczególną rozważę przy wyborze nowych¹⁶. Nie można zatem zgodzić się z Notkowskim, który twierdził, że czasopismo to było związane z KPRP. Mimo wyraźnych związków z opanowaną przez komunistów kooperatywą, „Wspólna Praca” to pismo, któremu bliżej było do socjalistów. Nie było ono jednak oficjalnym organem prasowym płockiej organizacji PPS.

„Jedność Robotniczo-Chłopska” (1922)

„Jedność Robotniczo-Chłopska” z podtytułem „Tygodnik poświęcony sprawom ludu pracującego”¹⁷ powstała w okresie poprzedzającym wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, które wyznaczono na 5 i 12 listopada 1922 r.¹⁸ Wówczas to w Płocku powstało kilka pism agitacyjnych reprezentujących różne opcje polityczne: „Dziennik Płocki” (1922–1935) i „Wszepolak” (Płock 1922–1923) związane były z endecją, „Tygodnik Płocki” (1922) z Unią Narodowo-Państwową, natomiast „Młot i Pług” był organem PPS¹⁹. W sierpniu 1922 r. KPRP utworzyła legalnie działający blok wyborczy pod nazwą Związek Proletariatu Miast i Wsi (ZPMiW), który umożliwił komunistom udział w wyborach. Płock został siedzibą okręgu wyborczego nr IX, w skład którego weszły powiaty: płocki, płoński, sierpecki i rypiński.

W płockim okręgu wyborczym kolportowano „Jedność Robotniczo-Chłopską”. Faktycznym wydawcą pisma był Okręgowy Komitet Wyborczy

ZPMiW na Okręg nr IX (w stopce redakcyjnej podano Okręgowy Komitet Robotniczy)²⁰. Pierwszy numer planowanego tygodnika ukazał się w sprzedaży 30 września 1922 r. Siedziba administracji i redakcji mieściła się w budynku przy ul. Królewieckiej 17. Pismo tłoczono w Drukarni Antoniego Gzowskiego i Spółki w formacie 31,5 × 24 cm. Z ramienia Centralnej Redakcji funkcję redaktora odpowiedzialnego pełnił Edmund Mączewski ps. „Grom” – urodzony we wsi Kosmaczewo w powiecie płońskim, działacz robotniczy, były członek Polskiej Organizacji Wojskowej, Pogotowia Bojowego PPS i Milicji Ludowej w Płocku²¹. Według źródeł komunistycznych pierwszy numer „Jedności Robotniczo-Chłopskiej” wyszedł w nakładzie 1 tys. egz.²² Trudno jest dziś zweryfikować te dane. Biorąc jednak pod uwagę wysokości nakładów innych periodyków społeczno-politycznych wydawanych w Płocku, można z całą pewnością stwierdzić, że nakład pisma, które przecież nie miało w regionie silnego zaplecza politycznego, był zdecydowanie niższy. Dla przykładu, w 1919 r. nakład „Kuriera Płockiego” (1915–1923) wynosił 2,5 tys. egz., natomiast wydawany na przełomie 1918 i 1919 r. „Głos Ojczyzny” osiągnął wysokość 800 egz.²³ Oba tytuły były związane z obozem narodowo-demokratycznym, który cieszył się na północnym Mazowszu silnym poparciem społecznym²⁴.

„Jedność Robotniczo-Chłopska” była typowym pismem agitacyjno-informacyjnym. Opublikowane w inauguracyjnym numerze fragmenty programu wyborczego ZPMiW stały się główną przyczyną jego konfiskaty, ponieważ jednym z wysuwanych postulatów przedwyborczych było przekształcenie Rzeczypospolitej Polskiej w Polską Republikę Socjalistyczną²⁵. „Jedność Robotniczo-Chłopska” nie znalazła trwałego miejsca na rynku prasowym – ukazał się zaledwie jeden numer. Nikłe poparcie społeczne oraz przegrana w wyborach to główne przyczyny likwidacji „Jedności Robotniczo-Chłopskiej”. W głosowaniu do sejmiku komuniści uzyskali w płońskim okręgu wyborczym 1047 głosów (0,8%), natomiast w samym Płocku – 646 (6,1%)²⁶.

Przez kilkanaście kolejnych lat komuniści z północnego Mazowsza nie inicjowali nowych wydawnictw prasowych. Lukę tę wypełniały czasopisma sprowadzane z innych ośrodków wydawniczych kraju. Ze sprawozdań sytuacyjnych wojewody warszawskiego wynika, że były to przede wszystkim tytuły stołeczne: „Czerwony Sztandar”, „Gromada” (Warszawa 1918–1935)²⁷, „Wycinki Powyborcze” (Warszawa 1927) i „Robotnik Związkowiec” (Warszawa 1927)²⁸, „Samopomoc Chłopska” (Lublin 1927–1930)²⁹. Poza czasopismami krajowymi kolportowano także pisma wydawane poza granicami Polski, takie jak np. redagowany w Brukseli „Głos Robociarza”, który przesyłano

pocztą, adresując go do osób prywatnych bez ich wiedzy³⁰.

„Jedność” (1936)

Aktywność prasowa komunistów wzrosła dopiero w połowie lat 30. XX w. W 1934 r. z inicjatywy Międzynarodówki Komunistycznej (Kominternu) narodziła się idea frontu ludowego. Jej celem było współdziałanie partii komunistycznych, socjalistycznych i socjaldemokratycznych przeciw rosnącemu zagrożeniu wynikającemu z rozwoju w Europie ruchu faszystowskiego. Odpowiedzią na próby zorganizowania w Polsce koalicji antyfaszystowskiej było powstanie tzw. prasy jednolitofrontowej³¹. Jej rozwój przypadł na lata 1935–1937. Nowo zakładane pisma spełniały dwa zasadnicze cele: informowały o zadaniach frontu i jednoczyły środowiska z nim związane. Wydawcy, redaktorzy i współpracownicy czasopism jednolitofrontowych rekrutowali się z różnych partii politycznych – KPP, PPS i Stronnictwa Ludowego (SL). Podstawę prasy stanowiły czasopisma społeczno-kulturalne i literackie, co pośrednio związane było z wpływami idei w środowiskach artystycznych i intelektualnych, a także z brakiem możliwości wydawania dzienników, gazet czy chociażby tygodników polityczno-informacyjnych³². W Polsce prasę frontu ludowego reprezentowały przede wszystkim trzy pisma – „Dziennik Popularny” (Warszawa 1936–1937), „Sygnały” (Lwów 1933–1934, 1936–1939) i „Poprostu” [sic!] (Wilno 1935–1936)³³. Prasa jednolitofrontowa wydawana była także na prowincji. Zdaniem wydawców narodowo-katolickiego „Głosu Mazowieckiego” (Płock 1933–1939), wynikało to z likwidacji pism w stolicy, w wyniku czego ich animatorzy zdecydowali się na uruchamianie kolejnych tytułów z dala od wielkich centrów polityczno-gospodarczych kraju³⁴. Prasa jednolitego frontu ugrupowań lewicowych reprezentowana była na prowincji m.in. przez wydawaną w Płocku „Jedność”, która była najbardziej znanym organem prasowym skrajnej lewicy chłopskiej w tonie SL³⁵. Wśród pozostałych tytułów wymienić należy dwutygodnik „Siejba” (Lublin 1935) i czasopismo „Którędy Droga” (Sokołów Podlaski 1935)³⁶. Obie efemerydy nie odegrały jednak większego znaczenia.

Zmieniająca się sytuacja polityczna przyczyniła się do powstania „Jedności”³⁷. Zanim to jednak nastąpiło, miejsce importowanych czasopism coraz częściej zajmowały odezwy i ulotki rozpowszechniane we wszystkich powiatach północnego Mazowsza (m.in. w ciechanowskim, makowskim, mławskim, płońskim i pułtuskim) w liczbie kilku tysięcy³⁸. Działalność propagandowo-agitacyjna komunistów koncentrowała się wówczas przede wszystkim na organizowaniu manifestacji, rozklejaniu plakatów, rozrzucaniu ulotek i kolpor-

tażu książek³⁹. W połowie 1926 r. wojewoda warszawski poinformował ministra spraw wewnętrznych, że odezwy komunistyczne przesyłano pocztą do redakcji „Dziennika Płockiego”, a także rozrzucono na ulicach wielu mazowieckich miast⁴⁰.

Wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym „Jedności” był Julian Wieczorek ps. „Julek”, „Maks” – urodzony 13 lutego 1907 r. w Janowcu k. Kozielnic⁴¹. W 1925 r. Wieczorek zamieszkał w Warszawie, gdzie do 1928 r. był słuchaczem Wolnej Wszechnicy Polskiej. Zaraz też po przyjeździe do stolicy został członkiem PSL „Wyzwolenie”, a w marcu 1931 r. – SL. W 1930 r. „Julek” przeprowadził się do Płocka, gdzie objął stanowisko sekretarza Zarządu Powiatowego SL. Dwa lata później władze stronnictwa mianowały go instruktorem na powiaty: płocki, płoński i sierpecki. Na zjeździe SL w grudniu 1934 r. Wieczorek rozpoczął agitację na rzecz sojuszu robotniczo-chłopskiego. Od tego momentu systematycznie spotykał się z działaczami KC KPP, a płocka siedziba stronnictwa stała się miejscem dyskusji ludowców z komunistami⁴². Za namowami „Julka” SL zorganizowało w powiatach płockim i sierpeckim szereg manifestacji, wieców i zebrań, podczas których wznoszono hasła frontu ludowego. Na wsi płockiej, opanowanej przez lewicę SL, z dnia na dzień wzrastały wpływy KPP. Kulminacyjnym momentem działalności Wieczorka był zjazd wojewódzki stronnictwa w 1936 r., podczas którego uchwalono rezolucję o konieczności utworzenia wspólnego frontu. Przywódca płockiej organizacji KPP, Kazimierz Mariański⁴³, wspominał po II wojnie światowej: „Ukoronowaniem fali jednolitego frontu stał się w Płocku w 1936 r. pochód i wiec 1–majowy. Tak dużego pochodu nie było od lat – ze strachem pisał „Głos Mazowiecki” (2 V 36)”⁴⁴.

Pierwszy numer „Jedności” ukazał się 1 września 1936 r. Siedziba administracji i redakcji mieściła się przy ul. Sienkiewicza 22 w Płocku. „Pismo ludowe społeczno-polityczne”, jak można było przeczytać w podtytule, odbito czcionkami Drukarni Przemysłowej w Płocku w formacie 37×26,5 cm. „Jedność” redagowano na stosunkowo wysokim poziomie, co zresztą było cechą charakterystyczną dla części prasy jednolitofrontowej. Kolportowano ją w całym KO KPP Płock – docierało m.in. do Bodzanowa i Staroźrebów w powiecie płockim, gdzie pojedyncze numery dowoził Józef Łabuz, instruktor Centralnego Wydziału Propagandy KC KPP⁴⁵. Głównym zadaniem periodyku, którego pierwszy numer niemal w całości został poświęcony sytuacji politycznej Polski oraz wojnie domowej w Hiszpanii, była praca na rzecz budowy jedności między robotnikami a chłopami, która miała doprowadzić do zmiany ustroju politycznego i społecznego oraz do poprawy stosunków gospodarczych w kraju. Wieczorek wzywał czytelników do szerokiej współ-

pracy, która miała polegać na zbieraniu i dostarczaniu informacji, a także pomocy przy kolportażu pisma⁴⁶. Jednocześnie zwracał uwagę na brak jedności w społeczeństwie, wynikiem czego była silna pozycja przeciwników politycznych. Z tego też powodu Wieczorek zdecydował się na nazwanie nowego pisma „Jedność”⁴⁷. Na marginesie warto zaznaczyć, że po II wojnie światowej płocki działacz Polskiej Partii Robotniczej wydawali w latach 1945–1946 periodyk zatytułowany „Jedność”, którego tytuł w sposób bezpośredni nawiązywał do pisma redagowanego przez „Julka”⁴⁸. Niedługo po wydaniu inauguracyjnego numeru „Jedność” została potępiona na zjeździe wojewódzkim SL w Warszawie. Kilka dni później Zarząd Główny Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” podjął decyzję o wykluczeniu Juliana Wieczorka z organizacji. W dniu 16 września 1936 r. starosta powiatowy wystąpił do Sądu Okręgowego w Płocku z wnioskiem o zamknięcie redakcji. „Julek” został aresztowany i osadzony w płockim więzieniu, gdzie z przerwami spędził ponad dwa lata⁴⁹. Wieczorek zdołał wydać tylko jeden numer „Jedności”, gdyż przygotowany przez niego kolejny numer został skonfiskowany przez policję⁵⁰.

„Jedność” nie odegrała większej roli w pracach na rzecz budowy wspólnego frontu ludowego. Władze SL szybko reagowały na tworzące się wewnątrz partii grupy rewolucyjne i prasę jednolitofrontową, która była inspirowana, a częściowo także i finansowana przez komunistów. Jeżeli nawet „kierownictwo SL nie wiedziało o istnieniu bezpośrednich powiązań, to sam ton artykułów wystarczał mu w zupełności do zerwania kontaktu i potępienia wydawców”⁵¹. Tak właśnie postąpiono w przypadku „Jedności”. Tymczasem władze SL wzywały do czytania i prenumerowania „Zielonego Sztandaru” (Warszawa 1931–1939), centralnego organu prasowego stronnictwa⁵².

Prasa importowana

Równoległe z prasą legalną rozpowszechniano periodyki podziemne. Tworzenie nielegalnych czasopism wymagało grona zaufanych osób, które zajmowały się zbiórką pieniędzy, dostarczaniem informacji oraz kolportażem. W pismach przekazywano wiadomości z zakładów pracy, demonstracji i strajków, korespondencje z terenu, informacje o prześladowaniach, a także prowadzono otwartą krytykę ustroju Polski, rządów i polityków. Za branie udziału w tworzeniu i rozpowszechnianiu wydawnictw groziły wysokie kary administracyjne, z więzieniem włącznie. Nie zniechęcało to jednak komunistów do rozpowszechniania – używając nomenklatury administracji państwowej – „pism wywrotowych”. Tłoczono je w nielegalnych dru-

karniach znajdujących się z reguły w mieszkaniach aktywistów. Jeden z plockich komunistów, Seweryn Mariański, pisał po 1945 r. o problemach związanych z drukowaniem nielegalnych wydawnictw: „Kilkakrotnie podejmowane przeze mnie próby urządzenia drukarni, kończyły się fiaskiem. W warunkach nielegalnych, zmontowanie maszyny drukarskiej było przedsięwzięciem nader trudnym i niebezpiecznym. A tu w dodatku człowiek nawet pojęcia nie miał, jak wygląda maszyna drukarska, jak należy czcionki składać, nie mówiąc już o tym, że znalezienie źródła, w którym można byłoby bez obawy na być czcionki i inne potrzebne materiały drukarskie, było problemem wcale niełatwym. Potrzeba jest matką wynalazków. Ona też zrodziła inicjatywę i nie pozwalała zrażać się niepowodzeniem, czy porażką”⁵³. Dzięki takiemu podejściu komuniści utworzyli na terenie całej Polski sprawnie funkcjonujący system tajnej poligrafii, tym samym stając się wzorem do naśladowania dla innych europejskich partii komunistycznych⁵⁴.

Jedną z osób zajmujących się nielegalnym kolportażem czasopism komunistycznych na północnym Mazowszu był Jan Wróblewski, działacz Niezależnej Partii Chłopskiej (NPCh)⁵⁵. Wróblewski jeździł do Ciechanowa, Drobina, Płocka, Nasielska i Wyszogrodu, gdzie podczas dni targowych sprzedawał czasopisma związane z lewą stroną sceny politycznej. Znalazły się wśród nich następujące tytuły: „Niezależny Chłop” (Warszawa 1925–1926, organ prasowy NPCh), „Nowiny Krajowe” (Kraków 1926, jednodniówka robotnicza), „Nowa Orka” (Warszawa 1926, pismo społeczno–naukowe Stowarzyszenia Akademickiej Niezależnej Młodzieży Ludowej), „Zagon” (Warszawa 1927, organ prasowy NPCh) i „Zew Młodych” (Kraków 1927, jednodniówka młodzieży robotniczej). Ponadto podczas odpustów rozprawdzał przed kościołami periodyki ateistyczne⁵⁶. Jeden z płońskich komunistów, Jan Kwiatkowski, napisał we wspomnieniach: „[...] tak ruchliwego kolportera [...] trudno mi było kiedykolwiek spotkać”⁵⁷. Wymienione z tytułu pisma nie były jedynymi, jakie kolportowano w granicach północnego Mazowsza. Kazimierz Mariański wspominał, że w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości w północnej części województwa warszawskiego rozpowszechniano „Gromadę” i „Przełom”

(Warszawa 1919), natomiast na poczcie w Płocku, gdzie istniała komórka komunistyczna, czytano redagowany w Wiedniu „Świt”⁵⁸.

* * *

Prasa komunistyczna w Drugiej Rzeczypospolitej była zjawiskiem marginalnym. Z dotychczasowych badań wynika, że w latach 20. i 30. XX w. KPRP/KPP oraz Partia Komunistyczna Zachodniej Białorusi i Partia Komunistyczna Zachodniej Ukrainy wydały ok. 500 pism (w tym jednodniówek)⁵⁹. W okresie rządów parlamentarnych, a więc od odzyskania niepodległości w 1918 r. do przewrotu majowego w 1926 r., na plockim rynku prasowym dominowało czasopiśmiennictwo endeckie, następnie zastąpione przez prasę pro-rządową (prosanacyjną)⁶⁰. Reprezentowały ją oficjalne organy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem i Partii Pracy, a także periodyki określone przez dysponentów jako „apolityczne” lub „bezpartyjne”, jednakże w swoich działaniach wspierające obóz rządzący. Inicjatywy prasowe lokalnych aktywistów wiązały się ze wzmożoną działalnością ugrupowania na scenie politycznej: „Jedność Robotniczo-Chłopska” powstała przed wyborami parlamentarnymi w 1922 r., natomiast „Jedność” w okresie tworzenia jednolitego frontu ludowego w połowie lat 30. ubiegłego wieku. Wszystkie pisma edytowano w Płocku, który był nie tylko najbardziej uprzemysłowionym miastem na północnym Mazowszu, ale także stanowił tam centrum życia społeczno–politycznego i kulturalnego. Wydawaniem pism sygnowanych lub tylko pośrednio związanych z KPRP/KPP zajmowały się osoby, które nie były zawodowymi dziennikarzami, za to prowadziły aktywną działalność polityczną i społeczną (Edmund Mączewski, Julian Wieczorek). Jest to cecha charakterystyczna dla niemal całego czasopiśmiennictwa polityczno–informacyjnego wydawanego na prowincji województwa stołecznego. Poza lokalnymi inicjatywami prasowymi, które niewątpliwie były przejawem aktywności politycznej miejscowych działaczy skrajnej lewicy, na północne Mazowsze kolportowano także pisma wydawane poza regionem. Kres działalności prasowo–wydawniczej komunistów położyła decyzja kierownictwa Kominternu o rozwiązaniu KPP w połowie 1938 r.

Przypisy

¹ A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa–Łódź 1982, s. 312–313; A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 80–84, 133–136, 214–220.

² T. Mielczarek, *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1919–1939)*, Sosnowiec 2009, s. 55–61.

³ Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Urząd Wojewódzki Warszawski (dalej: APW, UWW), Wydział Społeczno–Polityczny, sygn. 12, k. 42–43.

⁴ A. Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 84.

⁵ Ibidem, s. 81.

⁶ T. Mielczarek, *op. cit.*, s. 56.

⁷ M. Meglicka, *Prasa Komunistycznej Partii Polski w latach 1918–1938*, [w:] *Z dziejów polskiej prasy robotniczej 1879–1948*, red. J. Myśliński, A. Ślisz, Warszawa 1983, s. 102–104.

⁸ A. Notkowski, *Polska prasa...*, s. 312–313.

⁹ Idem, *W cieniu stołecznych olbrzymów. Prasa na Mazowszu w latach 1918–1939*, [w:] *Mazowsze w dwudziestolecie mię-*

- dzywojennym (w granicach województwa warszawskiego), red. A. Stawarz, Warszawa 1998, s. 200–201, tab. 1.
- ¹⁰ J. Szczepański, *Życie polityczne*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1918–1939*, red. J. Szczepański, t. IV, Pułtusk 2010, s. 61.
- ¹¹ Idem, *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793–1945*, red. M. Krajewski, t. II, Płock 2006, s. 476. Na temat działalności północnomazowieckich Żydów w strukturach terenowych KPRP/KPP zob.: idem, *Spółczesność żydowska Mazowsza w XIX–XX w.*, Pułtusk 2005, s. 279–283.
- ¹² *Bibliografia czasopism płockich 1810–1966*, cz. 2, oprac. L. Gołębiewska, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. IX, z. 2, s. 241–242, poz. 181.
- ¹³ Od redakcji, „Wspólna Praca”, nr 1, 24 VI 1922, s. 1.
- ¹⁴ W biogramie Jana Mariańskiego, wydawcy i redaktora „Wspólnej Pracy”, zamieszczono następującą informację: „Od 1922 samodzielnie wydawał tygodnik partyjny „Wspólna Sprawa” [właściwie „Wspólna Praca” – przyp. M. Z.], który również był organem płockiej PPS” (A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płoczczenie znani i nieznanii. Słownik biograficzny*, t. I, Płock 2002, s. 387).
- ¹⁵ Ibidem.
- ¹⁶ P. Marylski, *Przed Walnem Zgromadzeniem R.S.S. „Robotnik”*, „Wspólna Praca”, nr 6, 4 VIII 1922, s. 4–5.
- ¹⁷ *Bibliografia czasopism płockich 1810–1966*, cz. 1, oprac. L. Gołębiewska, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. IX, z. 1, s. 147, poz. 77; A. Notkowski, *Polska prasa...*, s. 312; idem, *Prasa polska nas Mazowszu w epoce Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*. „Głosy” z Płocka, „Kroniki” z Ciechanowa, [w:] *Mazowieckie media lokalne i regionalne*, red. W. Koński, Płock 2005, s. 89; idem, *W cieniu stołecznych...*, s. 215.
- ¹⁸ *Archiwum Akt Nowych* (dalej: AAN), *Komunistyczna Frakcja Poselska, Związek Proletariatu Miast i Wsi* (dalej: KFP, ZPMiW), sygn. mf 2761/2, *Sprawozdanie z działalności wyborczej Okręgowego Komitetu Wyborczego ZPMiW w Płocku* (dalej: *Sprawozdanie*).
- ¹⁹ A. Notkowski, *W cieniu stołecznych...*, s. 213–214; J. Szczepański, *Życie polityczne Płocka...*, s. 472.
- ²⁰ AAN, KFP, ZPMiW, sygn. mf. 2761/2, *Sprawozdanie*.
- ²¹ A.J. Papierowski, J. Stefański, *op. cit.*, s. 393.
- ²² AAN, KFP, ZPMiW, sygn. mf 2761/2, *Sprawozdanie*.
- ²³ A. Dwojnych, *Endecja na Mazowszu Północnym a Kościół katolicki 1898–1939*, Kraków 2008, s. 57, 62.
- ²⁴ J. Szczepański, *Życie polityczne*, s. 56–57, 121–122.
- ²⁵ *Czego chce Związek Proletariatu Miast i Wsi?*, „Jedność Robotniczo-Chłopska”, nr 1, 30 IX 1922, s. 1.
- ²⁶ J. Szczepański, *Życie polityczne Płocka...*, s. 472.
- ²⁷ APW, UWW, *Wydział Społeczno–Polityczny*, sygn. 37, k. 268.
- ²⁸ Ibidem, sygn. 18, k. 20.
- ²⁹ Ibidem, sygn. 15, k. 44.
- ³⁰ Ibidem, sygn. 55, k. 191.
- ³¹ A. Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 216.
- ³² Ibidem, s. 219.
- ³³ M. Meglicka, *Z problematyki prasy KPP w latach trzydziestych*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1978, nr 4, s. 97; T. Mielczarek, *op. cit.*, s. 59; A. Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 216–218.
- ³⁴ *Front ludowy*, „Głos Mazowiecki”, nr 207, 7 IX 1936, s. 1.
- ³⁵ A. Paczkowski, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918–1939)*, Warszawa 1970, s. 348–349.
- ³⁶ A. Notkowski, *Polska prasa...*, s. 313; A. Paczkowski, *Prasa polityczna...*, s. 347–348.
- ³⁷ *Bibliografia czasopism płockich...*, cz. 1, s. 146–147, poz. 74; A. Notkowski, *Polska prasa...*, s. 313; idem, *Prasa polska...*, s. 89; idem, *W cieniu stołecznych...*, s. 214–215.
- ³⁸ AAN, KPP, Komitet Okręgowy Płock–Ciechanów, sygn. 158/XII–10 t. 4, k. 12; APW, UWW, Wydział Społeczno–Polityczny, sygn. 83, k. 235.
- ³⁹ APW, UWW, *Wydział Społeczno–Polityczny*, sygn. 83, k. 150–152; sygn. 84, k. 167, 251.
- ⁴⁰ Ibidem, sygn. 10, k. 6.
- ⁴¹ AAN, *Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (dalej: KC PZPR), *Teczka Juliana Wierzchorka*, sygn. 6294; A.J. Papierowski, J. Stefański, *op. cit.*, s. 630.
- ⁴² APW, UWW, *Wydział Społeczno–Polityczny*, sygn. 84, k. 249.
- ⁴³ A.J. Papierowski, J. Stefański, *op. cit.*, s. 387–388.
- ⁴⁴ K. Mariański, *Zarys działalności KPP w Płocku*, „Notatki Płockie” 1968, nr 5, s. 27.
- ⁵ Ibidem.
- ⁴⁶ *Od wydawnictwa „Jedność”*, nr 1, 1 IX 1936, s. 1.
- ⁴⁷ *Dlaczego Jedność?*, „Jedność”, nr 1, 1 IX 1936, s. 1.
- ⁴⁸ W. Koński, „Jedność” – pismo Polskiej Partii Robotniczej w Płocku (1945–1946), „Notatki Płockie” 1989, nr 3, s. 50.
- ⁴⁹ Zob. szerzej: AAN, KC PZPR, *Teczka Juliana Wierzchorka*, sygn. 6294.
- ⁵⁰ *Bibliografia czasopism płockich...*, cz. 1, s. 146–147, poz. 74.
- ⁵¹ A. Paczkowski, *Prasa polityczna...*, s. 349.
- ⁵² AAN, Stronictwo Ludowe, Redakcja „Zielonego Sztandaru”, sygn. mkf 2580, k. 1.
- ⁵³ S. Mariański, *Nasza drukarnia*, [w:] *Z walk KPP w Płocku*, Płock 1960, s. 107.
- ⁵⁴ T. Mielczarek, *op. cit.*, s. 60–61.
- ⁵⁵ APW, UWW, *Wydział Społeczno–Polityczny*, sygn. 10, k. 7.
- ⁵⁶ Ibidem, sygn. 12, k. 39.
- ⁵⁷ J. Kwiatkowski, *Urodziłem się w Płońsku... Wspomnienia z pracy i walki*, Warszawa 1972, s. 162.
- ⁵⁸ K. Mariański, *Działalność KPRP w okręgu płockim w latach 1918–1920*, [w:] *Z walk KPP...*, s. 24, 32, 49.
- ⁵⁹ T. Mielczarek, *op. cit.*, s. 57.
- ⁶⁰ A. Notkowski, *W cieniu stołecznych...*, s. 211–213.

PRESS ACTIVITY OF PŁOCK'S COMMUNISTS IN THE PERIOD OF 1918–1938

Summary

The article presents the history of the communist press edited and published in Płock during the interwar period. Two papers were published at that time: „Jedność Robotniczo–Chłopska” and „Jedność”. The papers were ephemerally edited by local political activists and were printed at times of increased communist activity. The communist party was especially active during the election campaign in 1922 and the years of forming the Popular Front in the mid 30`s of the 20th century